

УДК 811.11'42

КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТАФОРИ ЯК ВИЯВ КОГНІТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ АНГЛО-ТА УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Бондаренко Я.О.

*кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний лінгвістичний університет
iana_bondarenko@ukr.net*

У статті розглянуто концептуальні метафори як вияв когнітивної діяльності мовної особистості в сучасному англо- та українськомовному публіцистичному дискурсі. Проаналізовано зв'язок концептуальних метафор з процесами категоризації і концептуалізації, а також концептуальною й ціннісною картинами світу мовної особистості як результатами цих процесів. Досліджено оцінну функцію концептуальних метафор у публіцистичному дискурсі.

Ключові слова: концептуальні метафори, мовна особистість, когнітивна діяльність, публіцистичний дискурс, концептуальна картина світу, ціннісна картина світу, аксіологічна функція.

CONCEPTUAL METAPHORS AS A MANIFESTATION OF LANGUAGE PERSONALITY'S COGNITIVE ACTIVITY IN MODERN ENGLISH AND UKRAINIAN PUBLICISTIC DISCOURSE

Bondarenko Ya.O.

*Ph.D. in Philological Sciences, Associate Professor
Kyiv National Linguistic University*

The article deals with conceptual metaphors as a manifestation of language personality's cognitive activity in modern

English and Ukrainian publicistic discourse. Conceptual metaphors are analysed against the background of the processes of conceptualization and categorization, as well as conceptual and value models of the world as the results of these processes. The axiological aspect of conceptual metaphors in modern English and Ukrainian publicistic discourse is specified.

The purpose of the article is to analyse the axiological aspect of conceptual metaphors in modern English and Ukrainian publicistic discourse. The main methods applied are lexicosemantic and conceptual analyses.

Conceptual metaphors are viewed not only as an evaluative tool of language personality, but also as a means of persuasion, with the help of which the author of the article influences the conceptual system of the reader. The character and frequency of particular conceptual metaphors in publicistic discourse are partly predetermined by extralinguistic factors, mainly the socio-economic situation in the modern world.

The analysis conducted shows that conceptual metaphors of WAR, PLAY, HEALTH/ILLNESS are typical of modern English and Ukrainian publicistic discourse. Here belong such conceptual metaphors as CYNICISM IS A WEAPON, CULTURE IS A WEAPON, RED TAPE KILLS SCIENCE, POLITICS IS A FIGHT, POLITICS IS A SHOW, THE COUNTRY IS ILL, THE COUNTRY NEEDS TREATMENT and others. Conceptual metaphors in modern English and Ukrainian publicistic discourse have predominantly negative evaluation or are ambivalent. In the context of modern English and Ukrainian publicistic articles they are often juxtaposed and/or reinterpreted: MISINFORMATION IS NOT A GAME, MISINFORMATION IS A WEAPON, TIME IS NOT MONEY, ATTENTION IS MONEY, etc. They can cause axiological shifts in certain concepts.

Numerous parallels between the usage of conceptual metaphors in English and Ukrainian publicistic discourse confirm their universal character as a cognitive mechanism of language personality. The next point of research is going to be a contrastive analysis of mental and perceptive conceptual metaphors in modern English and Ukrainian publicistic discourse.

Key words: conceptual metaphors, language personality, publicistic discourse, conceptual model of the world, valuative model of the world, axiological function.

Антропоцентризм сучасної лінгвістичної парадигми зумовлює як центральне місце феномену мовної особистості в багатьох лінгвістичних дослідженнях, так і розгляд будь-яких інших лінгвістичних феноменів крізь призму мовної особистості (Дедюкова, 2010; Оленев, 2006; Потапенко, 2009).

Мовна особистість є продуцентом дискурсу і носієм певного стилю комунікативної поведінки (Иссерс, 2006). З іншого боку, комунікативна діяльність мовної особистості завжди відбиває її менш експліцитну когнітивну – мисленнєву діяльність. У когнітивному ракурсі мовна особистість виступає як носій певного когнітивного стилю, когнітивних тактик і стратегій, які так чи інакше вербалізуються в дискурсі (Бондаренко, 2004). Аналіз різноманітних дискурсів показує, що одним з універсальних фокусів вербалізації когнітивної діяльності мовної особистості в дискурсі є концептуальні метафори.

Уведене Дж. Лакоффом та М. Джонсоном (2004) поняття “концептуальні метафори” виявилось надзвичайно продуктивним для досліджень мовної особистості, оскільки концептуальні метафори виступають одночасно як універсальними когнітивними механізмами, так і відбиттям індивідуального когнітивного стилю. За допомогою концептуальних метафор можна досліджувати концептуальні й ціннісні картини світу певних етносів (Кравець, 2012; Чудинов, 2001). Інтерес становлять також контрастивні дослідження концептуальних метафор на матеріалі двох або більше мов (Новоселова, 2003; Шахбаз, 2009).

Об'єктом цієї статті є концептуальні метафори в сучасному англо- та українськомовному публіцистичному дискурсі, предметом – аксіологічний аспект концептуальних метафор у сучасному англо- та українськомовному публіцистичному дискурсі. Вибір предмета дослідження пояснюється здебільшого аналітичним характером сучасного публіцистичного дискурсу, а також безпосереднім зв'язком ціннісно забарвлених концептуальних метафор із ціннісною картиною світу продуцента дискурсу.

Мета статті – дослідити аксіологічний аспект концептуальних метафор у сучасному англо- та українськомовному публіцистичному дискурсі.

Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу концептуальних метафор у вказаному матеріалі, варто визначити кілька ключових моментів. По-перше, у ролі мовної особистості в цьому контексті виступає автор статті, здебільшого професійний журналіст, у дискурсі якого відображені як національно-універсальні, так і індивідуально-специфічні концептуальні метафори. По-друге, концептуальні метафори в публіцистичному дискурсі, як правило, виконують не лише оцінну функцію, а й функцію переконання, оскільки основна задача автора статті – не лише проінформувати читача, а й вплинути на його концептуальну систему. Нарешті, частотність окремих концептуальних метафор у публіцистичному дискурсі є нестабільною і залежить від низки факторів, передусім від соціо-економічної й політичної ситуації в окремій країні. Так, характерна для всього сучасного світу політична й економічна нестабільність зумовлює високу частотність військової концептуальної метафори і в англійському, і в українськомовному публіцистичному дискурсі. Слід зауважити, що особливо багаті на концептуальні метафори заголовки статей, оскільки вони дозволяють стисло й образно передати основну ідею статті:

Їхня зброя – цинізм (Україна молода, вівторок, 7 травня 2019, с. 2); *The political battle for over-the-counter birth control* (Time, July 1 2019, p. 10).

Наведені приклади реалізують військову концептуальну метафору, проте з різним аксіологічним забарвленням: якщо українська назва статті несе однозначну негативну оцінку – ЦИНІЗМ Є ЗБРОСЮ, англійська назва швидше констатує наявність протиставлення сторін, що змагаються за перемогу, – ПОЛІТИКА – ЦЕ БОРОТЬБА.

Яскраве негативне аксіологічне забарвлення спостерігається в такому прикладі:

Адже, підтримуючи безглузді заборони та обмеження, він сприяє добиванню науки, яка й так із великими труднощами виживає в Україні (Дзеркало тижня, № 17 (413) 11 травня 2019 р., с. 12).

У цьому разі йдеться про війну бюрократії з наукою – концептуальна метафора БЮРОКРАТІЯ ВБИВАЄ НАУКУ.

Проте, військова концептуальна метафора в публіцистичному дискурсі може нести й позитивне аксіологічне забарвлення:

Доенґрін як удар по архаїці (Україна молода, вівторок, 7 травня 2019, с. 12).

У цьому прикладі позитивну оцінку створено за рахунок взаємної нейтралізації негативно заряджених лексем “удар” та “архаїка”. У такий спосіб у прикладі вербалізується концептуальна метафора КУЛЬТУРА Є ЗБРОСЮ.

Проведений аналіз показує, що військова метафора в сучасному публіцистичному дискурсі може мати також амбівалентний характер:

У дефіциті не тільки глядачі, які б прийшли, побачили й негайно перемогли могутнім інтелектом закладені художниками і кураторами змісти й підтексти (Дзеркало тижня, № 29 (245) 27 липня 2019 р., с. 14)

Тут на перший погляд позитивна оцінність лексем “перемога” та “інтелект” нівелюється негативним забарвленням лексеми “дефіцит” та явною іронією гіперболічного епітета “могутній”. Приклад вербалізує парадоксальну концептуальну метафору МИСТЕЦТВО – ЦЕ ВІЙНА.

В окремих прикладах військова метафора переплітається з театральною / ігровою:

Unlike his predecessors, he saw no need to shift from running to serving, never moved past the performance art of his massive rallies where he could repeat the same outlandish promises over and over, thrilling the crowds, appalling the fact checkers, confounding his adversaries. [...] The audience grew too, as people never much interested in politics were drawn to the dazzle. [...] Shared stupefaction binds us like an audience at a horror movie, our lizard brains alight (Time, Feb. 18 / Feb. 25 2019, p. 18)

У наведеному прикладі, де мова йде про президента США Дональда Трампа, концептуальна військова метафора ПОЛІТИКА – ЦЕ ВІЙНА реалізується через застаріло-поетичну лексему “adversaries”, а ігрова – ПОЛІТИКА – ЦЕ ШОУ – через лексеми “performance”, “thrilling”, “audience”, “dazzle”, “horror movie”. При цьому позитивно-оцінна ігрова лексика нейтралізується яскраво-негативним забарвленням кінематографічного терміну “horror movie”.

Схожим чином ігрова та військова концептуальні метафори протиставляються в такому українському прикладі:

[...] фейк – не безневинна забавка соцмереж, це зброя масового ураження (Дзеркало тижня, № 17 (413) 11 травня 2019 р., с. 12) – контраст протилежних концептуальних метафор ДЕЗІНФОРМАЦІЯ Є ГРОЮ та ДЕЗІНФОРМАЦІЯ Є ЗБРОСЮ.

Взагалі, проведений аналіз показує частотність контекстуального протиставлення окремих концептуальних метафор у публіцистичному дискурсі:

Moscow's junk, in short, may be civil society's treasure. (The Economist, June 29th 2019, P. 29); *For bondholders Russia is a dream: for equity investors it can be a nightmare* (The Economist, June 29th 2019, P. 70); *Time is not money: attention is* (Time, Feb. 18 / Feb. 25 2019, p. 18)

У першому з наведених прикладів вербалізується парадоксальна концептуальна метафора СМІТТЯ Є СКАРБОМ, у другому накладаються протилежні за значенням концептуальні

метафори РОСІЯ Є МРІСІЮ та РОСІЯ Є КОШМАРОМ, у третьому традиційна концептуальна метафора ЧАС – ЦЕ ГРОШІ трансформується в авторську концептуальну метафору УВАГА – ЦЕ ГРОШІ.

Проведений аналіз також показує здатність концептуальних метафор спричинювати аксіологічні зсуви традиційних позитивних ціннісних концептів:

It took me a very long time to accept that success had blinded Zuck and Sheryl to the consequences of their actions (Time, January 28 2019, p. 24)

У наведеному прикладі позитивно-оцінний ціннісний концепт УСПІХ, один з ключових ціннісних концептів для сучасної американської культури, набуває певного негативного забарвлення завдяки концептуальній метафорі УСПІХ ЗАСЛІПЛЮЄ.

Загалом, аналіз показує, що амбівалентність оцінних концептуальних метафор у сучасних англо- та українськомовному публіцистичному дискурсах є швидше правилом, ніж винятком. Вона властива також ще одній поширеній як в українсько-, так і в англomовному публіцистичному дискурсі концептуальній метафорі – метафорі ЗДОРОВ'Я / ХВОРОБИ, яка щільно пов'язана з тілесною метафорою, детально дослідженою М. Джонсоном (Johnson, 1987):

Hence the glow emanating from the coverage of a rookie member of Congress like Alexandria Ocasio-Cortez, whose dominant use of social media has taught a world of wonks how to inject a debate over marginal tax rates into the political bloodstream (Time, Feb. 18 / Feb. 25 2019, p. 18) – концептуальні метафори ПОЛІТИКА Є КРОВОТОКОМ, ДЕБАТИ Є ІН'ЄКЦІЄЮ.

[...] *I'm counting on the candidates who show us how we can be healed* (Time, February 18-25 2019, p. 18); *Ми найбільша країна Європи, яка має значний дефіцит інвестицій і погану структуру зовнішньоторговельного балансу, масштабну проблему трудової міграції, в країні відбувається деіндустріалізація і водночас зберігаються монополії на основних ринках країни, які приносять надприбутки кінцевим бенефіціарам. Такий важкий діагноз потребує неординарних, можливо, навіть радикальних рішень* (Дзеркало тижня, № 17 (413) 11 травня 2019 р., с. 17) – концептуальні метафори КРАЇНА ХВОРА, КРАЇНА ПОТРЕБУЄ ЛІКУВАННЯ.

Амбівалентність наведених вище прикладів зумовлена протиставленням негативної концептуальної метафори КРАЇНА ХВОРА та імплікованих позитивно-оцінних концептів ЛІКУВАННЯ та ОДУЖЕННЯ.

Отже, на підставі проведеного аналізу концептуальних метафор у сучасному англо- та українськомовному публіцистичному дискурсі можна стверджувати, що для них характерна негативна оцінність або оцінна амбівалентність. Типовими для сучасного англо- та українськомовного дискурсу виявилися військова та ігрова концептуальні метафори, а також концептуальна метафора ЗДОРОВ'Я / ХВОРОБИ. Як в англо-, так і в українськомовному публіцистичному дискурсі частотні протиставлення протилежних за значенням концептуальних метафор, а також їх контекстуальне переосмислення. Особливо частотним є вживання концептуальних метафор в заголовках газетних і журнальних статей, оскільки таким чином продуцент дискурсу досягає і образності, і інформаційної насиченості. Наявність великої кількості схожих прикладів вербалізації концептуальних метафор в українсько- та англomовному публіцистичному дискурсі підтверджує, що вони виступають як універсальний когнітивний механізм мовної особистості.

У подальших дослідженнях плануємо розглянути ментальні й перцептивні концептуальні метафори в сучасному англо- та українськомовному публіцистичному дискурсі.

Література

Бондаренко, Я.О. (2004). Мовленнєва реалізація когнітивної простоти / когнітивної складності в дискурсі акцентуєваних мовних особистостей (на матеріалі сучасної американської художньої прози). *Філологічні науки : Зб. наук. пр.* Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка.

- Дедюкова, М.В. (2010). *Языковая личность в публицистическом дискурсе (на материале немецких журнальных текстов)* (Автореф. филол. наук). Москва: МГУ им. Ломоносова.
- Иссерс, О.С. (2006). *Коммуникативные тактики и стратегии русской речи*. Москва: КомКнига.
- Кравець, Л.В. (2012). *Динаміка метафор в українській поезії ХХ століття*. Київ: ВЦ “Академія”.
- Лакофф, Д., Джонсон М. (2004). *Метафоры, которыми мы живем*. Москва.
- Новоселова, А.А. (2003). *Метафорическая концептуализация сознания в английском и русском языках*. (Дис. канд. филол. наук). Уфа.
- Оленев, О.С. (2006). *Динамическое моделирование русской языковой личности*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Кемерово.
- Потапенко, С.І. (2009). *Сучасний англomовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти*. Ніжин.
- Чудинов, А.П. (2001). *Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры*. Екатеринбург: УГПУ.
- Шахбаз, С.А.С. (2009). Концептуальные метафоры, связанные с понятием “любовь”, в английской и русской поэзии. *Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей*. Москва: МАКС Пресс.
- Johnson, M. (1987). *The Body in the Mind: The Bodily basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago; London, 1987.

Джерела ілюстративного матеріалу

- Дзеркало тижня, № 17 (413) 11 травня 2019 р.
- Дзеркало тижня, № 29 (245) 27 липня 2019 р.
- Україна молода, вівторок, 7 травня 2019.
- The Economist, June 29th 2019.
- Time, January 28 2019.
- Time, Feb. 18 / Feb. 25 2019.
- Time, July 1 2019.

References

- Bondarenko, Ja.O. (2004). *Movlennieva realizatsiia kohnityvnoi prostoty / kohnityvnoi skladnosti v dyskursi aktsentujovanykh movnykh osobystostej (na materiali suchasnoi amerykans'oi prozy. Filolohichni nauky:Zb. nauk. pr.* Sumy: SumDPU im. A.S. Makarenka.
- Dediukova, M.V. (2010). *Jazykovaia lichnost' v publitsisticheskom diskurse (na materiale nemetskikh zhurnal'nykh tekstov)*. (Avtoref. filol. nauk). Moskva: MGU im. Lomonosova.
- Issers, O.S. (2006). *Kommunikativnuie taktiki i strategii russkoj rechi*. Moskva: KomKniga.
- Kravets', L.V. (2012). *Dynamika metaphor v ukrains'kij poezii XX stolittia*. Kyiv: VTS “Akademiia”.
- Lakoff, D., Dzhonson M. (2004). *Metaforj, kotorymi my zhivem*. Moskva.
- Novoselova A.A. (2003). *Metaforicheskaia Kontseptualizaciia soznaniia v anglijskom I russkom jazykakh*. (Dis. kand. filol. nauk). Ufa.
- Olenev, O.S. (2006). *Dinamicheskoe modelirovaniie russkoj jazykovej lichnosti* (Avtoref. dis. kand. filol. nauk). Kemerovo.
- Potapenko, S.I. (2009). *Suchasnyj anglomovnyj media-dyskurs: lingvokognityvnyj I motyvatsijnyj aspekty*. Nizhyn.
- Chudinov, A.P. (2001). *Rossii v metaforicheskom zerkalie: kognitivnoie issledovaniie politicheskoi metaforj*. Ekaterinburg: UGPU.
- Shakhbaz, S.A.S. (2009). *Kontseptual'nyie metaforj, sviazannyie s poniatiiem “lubov”*, v anglijskoj I russkoj poezii. *Jazyk, soznaniie, kommunikatsiia: Sb. statej*. Moskva: MAKS Press.
- Johnson, M. (1987). *The Body in the Mind: The Bodily basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago; London, 1987.